

Emil Basat

(Sofia, Union of Translators in Bulgaria)

Maria Petkova:**To Me Translation is Above All Responsibility**

Abstract: Maria Petkova is one of the most notable translators from Russian and Ukrainian. She has translated more than 30 books, including the novel *Roxolana* by Pablo Zagrebely (for which she was awarded by the Union of Translators in Bulgaria in 1987) and works by Dimitar Gachev, Roy Medvedev, Dmitry Bykov, among others. One of her main accomplishments is the translation of Acad. Dmitry Likhachev's master work *Russian Culture*.

From 2003 to 2010 she was the President of the Union of Translators in Bulgaria.

Емил Басат

(София, Съюз на преводачите в България)

Мария Петкова:**Преводът е за мен преди всичко отговорност**

Мария Петкова е родена на 11.11.1938 г. в сърцето на Родопите – в с. Райково, сега централен квартал на гр. Смолян.

Завършва с отличие известната Райковска гимназия „Васил Левски“.

През 1962 г. завършва руска филология в Софийския университет „Климент Охридски“. Още през студентските си години проявява интерес към изкуството на превода и оттогава, където и да работи – като преподавател по руски език или като писмен и устен преводач в сферата на туризма и външната политика – неотлъчно я съпътства любовта към художествения превод. През 1977 г., след едногодишна специализация в Киевския държавен университет „Тарас Шевченко“, започва да превежда освен от руски, и от украински език. От двата езика е превела близо 30 книги на руски и украински писатели, някои от тях преиздавани два и повече пъти (мемоарите на първата в света жена дипломат Александра Колонтай „Из моя живот“, историческият роман на украинския писател Павло Загребелни „Роксолана“ и др.).

От 2003 до 2010 г. е председател на Съюза на преводачите в България.

Ето част от преводите ѝ:

I. Преводи на обществено-политическа и художествена литература

Родриго Рохас. Няма да паднем на колене (разказ на затворник на чилийската хунта).

София: Партиздат, 1976, 111 стр., превод от руски.

Едуард А. Баграмов. КПСС – партия на интернационалисти-ленинци. София: Партиздат, 1975, 126 с., превод от руски (с Е. Тодорова).

Александра Колонтай. Из моя живот. Спомени и дневници. София: Партиздат, 1977, 440 с., превод от руски език.

Евген Гуцало. Разкази – в сборника „ЗОВ“. София: Народна култура, 1979, превод от украински език.

Евген Гуцало. Разкази – в сборника „Какво знаем за любовта“. София: Народна култура, 1979, превод от украински език.

- Александра Колонтай.* Из моя живот. Спомени и дневници. София: Партиздат, 1980, 448 с., превод от руски език.
- Павло Загребелни.* Львовско сърце – хумористичен роман за украинското село. София: Партиздат, 1982, 380 с., превод от украински.
- Евген Гуцало.* Разкази – в сборника „Предчувствие красота“. София: Народна култура, 1982, превод от украински език.
- Степан Г. Айрапетов.* Здраве, емоции, красота. София: Медицина и физкултура, 1983, 68 с., превод от руски език.
- Павло Загребелни.* Роксолана. Роман. Москва: Радуга и София: Издателство на Отечествения фронт, 1987, 560 с., превод от украински .
- За превода на романа „Роксолана“ е присъдена награда на Съюза на преводачите в България за 1987 г.
- Даниил Мелников, Людмила Чорная.* Империята на смъртта. Апаратът за насилие в нацистка Германия 1933/1945. София: Партиздат, 1989, 530 с., превод от руски език.
- Павло Загребелни.* Роксолана. Роман. Москва: Радуга, 1989, 560 с., второ издание, превод от украински език.
- Станислав Говорухин.* Великата криминална революция. София: Христо Ботев, 1995, 202 с., превод от руски.
- Димитър Гачев.* Писма от оня свят. София: Захарий Стоянов, 2002, 220 с., превод от руски език.
- Дмитрий Гачев.* Колымские письма. София: Захарий Стоянов, 2003, 208 с., съставителство и редакция.
- Рой Медведев.* Времето на Путин. Русия на границата на два века. София: Булкорени и Български дипломатически преглед, 2003, превод от руски.
- Кастус Тарасов.* Черният път. Повест. Антология на белоруската проза. София: Илинда – Евтимов, 2005.
- Олег Жадан.* Имаше едно време. Съвременни белоруски приказки. Антология на белоруската проза. София: Илинда – Евтимов, 2005.
- Лина Костенко.* Хуманитарната аура на нацията, или дефектът на главното огледало. Сп. Панорама, XII, 2007.
- Павло Загребелни.* Размисли. Сп. Панорама, XII, 2007.
- Евгения Кононенко.* Каролина. Разказ. Сп. Панорама, XII, 2007.
- Дмитрий Биков.* Борис Пастернак. Биография. София: РИВА, 2009, 992 с., превод от руски съвместно с Христо Попов.
- Акад. Дмитрий Лихачов.* Руската култура. София: Изток-Запад, 2018, 480 с.

II. Преводи на публицистика и материали за служебни нужди – от руски на български и от български на руски език – общо над 10 хиляди страници:

- публикувани в книги и сборници, без отбелязване името на преводача;
- публикувани във ведомствени издания и бюлетини;
- непубликувани.

III. Доклади по въпроси на превода, предговори и послеслови, рецензии, съставителство

Познавам се с г-жа Мария Петкова от повече от десет години. Изпратих ѝ въпросите си за тази „юбилейна“ анкета на нейния имейл. Ето нашия „виртуален“ разговор.

Разкажете ми за себе си, за рода си, за родителите си, за Вашите учители?

Щастлив човек съм по рождение – дошла съм на белия свят в сърцето на магнетичната планина Родопи, в живописното село с богата история Райково, което сега е централен квартал на град Смолян. И, макар че животът ми премина в София, винаги в мен е живяла родопската същност. Мисля, че планината ме е заредила с космическа енергия, с много позитивизъм и склонност да помагам на хората в нужда. Заобикалящата ме в детството природа разви твърде рано у мен способността да изпитвам радост и да се възхищавам или по-точно да се прехласвам пред красивите неща – пред малкото нежно цвете, пред трелите на пъстроцветната птичка, пред стройните ели, обсипани с шишарки. Толкова са силни и ярки детските ми спомени, че дори и сега, за да избягам от шума и праха на разкопаната ни столица, понякога се „пренасям“ сред великолепието на обсипаните с цветя или ухаещи на прясно окосено сено родопски поляни. Особено често изплува пред мен един спомен. Родителите ми бяха отишли на пикник с приятели на наша поляна, която се намираше в подножието на един хълм. Тогава – на моите четири години – този хълм ми изглеждаше като много висок планински връх и бях си въобразила, че точно там горе е с лирата си Орфей, за когото големите все говореха. Тичах неудържимо по поляната, радвах се на простора и изведнъж... съзрях едно толкова красиво синьо цвете! До него – още едно, и още едно, и още. Стоях като прикована. Внезапно заваля и всички затичаха към колибата да се скрият. Викаха ме, но аз не помръдвах. Бях като омагьосана. Баща ми дотича и ме хвана за ръката да избягаме от дъжда. Каза ми, че това е метличина. И досега ми е любимо скромното нежно цвете.

Добри нравствени устои получих и от семейството си. Най-ценното наследство, което ние, трите деца – по-голямата ми сестра, аз и по-малкият ми брат – получихме от родителите си е, че от ранно детство ни приучиха на трудолюбие. И с пример, и с добри съвети.

Баща ми Никола Петков, геодезист по професия, беше абсолютен перфекционист в работата си и непрекъснато ни повтаряше: „каквото и да правите – ще го правите както трябва“. Заедно с един чех той беше участвал през тридесетте години на XX век в кадастралното заснемане на Средните Родопи и познаваше детайлно целия район. Полагаше много грижи за опазването на живата и неживата природа и, като добър ловец, водеше борба с браконьерството и безконтролното изстребване на полезния дивеч. Той е един от пионерите на благоустрояването на Родопите и развитието на туризма в планината. Понякога през лятото ни събуждаше в 2 часа през нощта, за да се изкачим на връх Мургавец и да посрещнем изгрева на слънцето. Неописуемо изживяване! С голямо вълнение наблюдавахме как земното светило изплува от изток сред пожар от багри, издига се плавно и озарява диплите на планината. Баща ми беше артистична личност с разностранни интереси: свиреше на флейта, с която правел серенади на майка ми, докато дълго я ухажвал, пееше добре с красивия си бас-баритон, играеше в местния театър „Изгрев“, където изпълняваше обикновено главните роли, много четеше, имаше добри литературни познания и контактуваше с големи български писатели. Имаше и силно развито чувство за хумор и, когато се откъснеше от работата над чертежите върху голямата маса, сам се изкушаваше да пише, предимно сатира. Особено се възхищаваше на Чудомир и Елин Пелин. В студени зимни вечери обичаше да ни чете техни произведения. Той ни стимулираше да мечтаем, да отправяме кръгозора си към далечни хоризонти. Не позволяваше да оставаме без работа дори за минута с думите: „Безделието ражда пороци“. Наследил бе от баща си дух на съзидание и искаше да го предаде и на нас (дядо ни Петко е от най-големите родопски строители, построил е много сгради, включително на гръцка територия). Сестра ми и брат ми поеха в буквалния смисъл по неговия път и станаха архитекти.

Най-добрият и всеотдаен човек в семейството беше майка ми Дона. Мама умееше всичко: да приготвя най-вкусните ястия и сладкиши, да шие, да плете брюкселски дантели, да тъче шарени черги и китеници (и днес софийският ми дом е украсен с нейните бели китеници). Умееше добре да се облича и научи и нас със сестра ми, докато бяхме още в прогимназията, да шием на машина и да се грижим за облеклото си. (Впрочем, райковките отдавна са наричани „копринки“ заради уменията си да се носят добре и когато гледам стари снимки, не преставам да се учудвам, че в отдалеченото от големите градове селище жените са облечени толкова модерно). Не си спомням да съм виждала майка ми със скръстени ръце. Останала сирак на 3 години, беше започнала на 14 години да работи в плетаческото ателие на една гъркиня в Райково. Мама създаваше уют в семейния ни дом и атмосферата на доброта и грижа един към друг. Успяваше да го постигне, дори когато хлябът не достигаше, и да залъже глада ни (раснахме в оскъдните следвоенни години, при купонната система, и въпреки, че баща ми беше кмет по това време, ние нямахме повече от другите). Тогава мама правеше „вълшебна къща“ от китеници и възглавници, настаняваше ни в нея и ни омайваше с приказки и песни. Живеехме в голяма каменна родопска къща, построена от предците ни в средата на XIX век. Мама поддържаше изрядна чистота: напролет всички стени се варосваха, всички тъкани се изпиреха и къщата се почистваше основно. У нас често гостуваха колеги на баща ми: инженери и архитекти от Пловдив и София. Идваха и видни личности като Владимир Димитров-Майстора и други. Когато поотраснахме със сестра ми, започнахме да помагаме на мама и да я отменяме в някои дейности. Всяка събота трябваше да се измият подовете в цялата къща и да се помете дворът с цветята преди църковната камбана да удари за вечерна молитва. Много помагахме за засаждането и прибирането на картофите и тютюна, които нашето семейство беше задължено да отглежда като всички родопски семейства. Продължихме да го правим и след като вече бяхме студенти в София (сестра ми следваше архитектура и след края на учебната година отиваше с колегите си през юли на стаж, но през август винаги се завръщаше вкъщи, за да помага за прибирането на тютюна; същото правех и аз – през юли работех като екскурзовод, но през август помагах вкъщи). И все бързахме да свършим по-скоро работата, за да се отдадем на най-любимото занимание: четенето. Вкъщи имахме много книги и непрекъснато четяхме. Четяхме и когато отивахме да напасем кравата, която ни даваше мляко, и когато посядахме на нивата за кратка почивка. Всяка година, след приключване на учебните занимания в училище, аз се залавях да пренареждам книгите по рафтовете и така се зачитах, че подреждането се проточваше с дни.

Да чета и пиша ме научи още преди да тръгна на училище моята скъпа баба Мария – майката на моята майка. Умна и будна, навремето баба била много добра ученичка и свещеникът предложил да я изпратят в Казанлък да се изучи за учителка. Но нейният баща, прадядо ми Анастас, който имал мебелен магазин в Ксанти и добри финансови възможности, не се съгласил: „Женска челяд е – да си седи вкъщи“. (Баба твърде рано се омъжила за Петър Чапкънов – един от най-личните райковски ергени. Ала дядо ми Петър, който бил с двуметров ръст и буен характер, още преди да доведе младата булка в къщата си, бил прегърнал присърце идеята да се бори за освобождаването на останалия под турско робство роден край и за другите български земи. В Серес, където имал два дюкяна, се бил свързал с Гоце Делчев и през 1898 г. се включил във ВМРО. Продължил по този път и след като баба го дарила с три хубави деца – двама сина и дъщеря, включил се като доброволец в Балканската война и загинал в сражението при гара Бук. Останала на 26 години вдовица с три невръстни деца, баба Мария живееше като една светица. Беше

много деликатна и скромна. След години, когато съпровождах като преводач високи делегации, баба ме беше видяла по телевизията и ми написа трогателно писмо колко е горда с внуците си.)

Родителите ми бяха против да се науча да чета и пиша преди да тръгна на училище, защото смятаха, че в часовете ще ми бъде скучно. Но аз бях прилежна ученичка, въпреки че бях доста палава, и учителите се отнасяха винаги добре с мен. А това, че рано се научих да си чета сама книжки, ми помогна по-бързо от другите деца да разбирам и веднага да запаметявам преподаваните уроци. И така беше от началното до завършване на средното образование.

От първо отделение до седми клас учих в училището в Райково, построено от дядо ми Петко, бащата на моя баща. Сградата е паметник на културата и в нея сега се помещава читалище „Балкански просветител“, което развива много разностранни дейности.

Средно образование получих в известната със своите традиции Райковска гимназия „Васил Левски“, в която след унизителния за България Ньойски договор през 1920 г. е преместена Българската гимназия от град Ксанти заедно с целия инвентар, с богатата библиотека и целия учителски състав. Малко след това, към местните и пристигналите от Ксанти учители, се присъединяват група преподаватели руски емигранти и обучението в гимназията се издига на много високо равнище. Не малко български професори и двама академици са възпитаници на тази гимназия. Особено ме радва, че и днес, въпреки неблагоприятията в образованието, завършилите гимназия „Васил Левски“ в Смолян показват на кандидат-студентските изпити високи резултати, съизмерими със завършилите столични учебни заведения.

И тримата със сестра ми и брат ми завършихме с отличие гимназия „Васил Левски“. Но те двамата от рано се бяха определили професионално. Докато аз, дори след като получих дипломата си, не знаех какво точно искам да следвам. С лекота ми се отдаваха всички предмети и, без особено да залягам над учебниците, водех класацията по успех в гимназията. Повече получавах знанията си от страничната литература, която четях. Любимите ми предмети бяха литература и история. Учителката ни по литература Мария Костова беше забележителен човек и преподавател и възпитаваше у нас висок вкус и почит към истински стойностните неща. С удоволствие пишех съчинения по зададени от нея теми, които тя после прочиташе и пред другите класове. (Обичах много поезията, но не съм се опитвала да творя поезия. Затова и като преводач не правя поетични опити. Поезията трябва да се превежда от поети). Но от всички предмети най-щастлива ме правеше математиката! Изпитвах огромно удоволствие да намеря бързо път към точното решение. Математика ни преподаваше директорът на гимназията, за когото се говореше, че е от големите математици на България. Когато ни дадеше трудна задача и в класа никой не можеше да я реши, той извикваше: „Мария, стани!“! Получавах награди и грамоти на разни математически състезания, помагах на съученици, които трудно се справяха с математиката. И когато трябваше да кандидатствам за висше учебно заведение, преподавателите ми настояха непременно да се насоча към актуалните тогава инженерни специалности. А баща ми, който познаваше увлечението ми да отглеждам цветя, предложи да кандидатствам за специалността „Градини и парково строителство“ в Лесотехническият университет, та след време да станем екип, в който сестра ми ще проектира, той ще строи, аз ще озеленявам. Издържах с отличие всички приемни изпити и с отличната ми диплома бях класирана на челни места в няколко специалности. Но заявих, че не ми е там мястото и отказах да се запиша, което хвърли в смут семейството ми. Вече мислех за Софийския университет, обаче с отличните оценки от МЕИ и Лесотехническият университет не можех да постъпя в него. След семеен скандал, настоях на своето, че следващата

година ще кандидатствам журналистика в университета (смятах, че това е специалността, която ще ми даде възможност да пътувам много по света). Така през 1957 г. кандидатствах за тази специалност, и още: право, руска филология и славянска филология. Бях приета по специалностите: право, руска и славянска филологии, но не и журналистика! Реших да запиша право, но баща ми каза, че е безперспективно!?! (След време, при една среща с баба Ванга през 1982 г., тя ми каза: „Бре, ти защо не завърши право, много щеше да се отличиш!“). Тогава реших да запиша руска филология и да търся начини да се прехвърля в журналистиката. Дилемата реши моят първи братовчед композиторът Димитър Петков, който току-що се бе завърнал от Москва, след аспирантурата при големия съветски композитор Арам Хачатурян. Той каза: не ти трябва журналистика, запиши руска филология. Руският народ е велик народ, с велика култура.

Още първия учебен ден в университета разбрах, че изборът ми е правилен и никога след това не съм имала ни най-малко раздвоение. Подготовката ми по руски език бе добра, защото и в прогимназията и в гимназията имах прекрасни учители и четях свободно книги на руски, така че бързо се изравних със съкурсниците, завършили руски гимназии (спомням си, че през лятната ваканция след 8-ми клас прочетох на руски трилогията на Вилис Лацис „Буря“; а в 11 клас преподавателите ни Мария Петрова и Константин Иванович Яновский поставиха на руски език пиесата на Фонвизин „Недоросль“, в която аз играх една от централните роли – госпожа Простакова, без тогава да си помисля, че ще следвам руска филология).

Как станахте преводач? Какъв бе първоначалният подтик за това? Имате ли учители в превода?

Към изкуството на превода – и устния, и писмения – започнах да проявявам интерес още със започване на обучението ми през 1957 г. по специалността „Руска филология“ в Софийския университет. Имаш добрия шанс мой преподавател да бъде доц. Иванка Васева, активен преводач на руска литература и теоретик на превода, чиито книги „Теория и практика на превода“ и „Стилистика на превода“ и днес са ценно помагало и се преиздават. Тогава за първи път бе въведена експериментална програма, по която преподавателят по езика водеше цялостното езиково обучение на студентите. Така, от първи до пети курс г-жа Иванка Васева ни подготвяше и теоретически, и практически, като често повтаряше, че майсторството на преводача е да пресъздаде даден текст със средствата на другия език така, че преводът да не се усеща. Още в студентските години започнах да правя опити с малки разкази. Това все повече ме увличаше и стимулираше стремежа ми за все по-дълбоки езикови познания.

През лятната ваканция след първи курс моя позната ме покани да придружа за един месец в Международния пионерски лагер в с. Кранево 15 деца от различни съветски републики. Непринуденото общуване с децата ме обогати с много лексика. След това изкарах курс за подготовка на екскурзоводи и започнах през летните месеци да работя в „Балкантурист“ – това бе една добра езикова практика.

Когато бях във втори курс, известният лексикограф Сергей Влахов започна да води семинар за издателски редактори. С моя приятелка и състудентка посещавахме редовно този семинар. Сергей Влахов ни поставяше задачи да съставяме фишове с руски думи за издадения по-късно двутомен руско-български речник. Така през студентските години натрупвах първоначален опит, а след това продължих да срещам добри учители и в устния превод, който практикувах почти четиридесет години, и в писмения, с който се занимавам и до днес.

Студентските години прекарах в една много творческа среда: освен с литературата, силна бе връзката ми и с музиката. В първи курс се явих на конкурс за хорист в създадения още през 1933 година от младия русенец Ангел Манолов Академичен хор, който сега носи неговото име. В хора вече от пет години пееше моята по-голяма сестра, която имаше много красив мецосопран и беше солистка, а след мен в него се включи и по-малкият ми брат. И тримата бяхме от ранна възраст привързани към певческото изкуство – много се пееше и в семейството ми, а силно развита самодейност имахме и в гимназията, където с училищния хор и с оркестъра се подготвяха дори оперети. Но Академичният хор при Студентския дом на културата беше голяма школа за студентите, някои от които, преминали през него и посветили се професионално на музиката, като Борис Христов, Николай Гяуров и Димитър Узунов, прославяха България по световните сцени. Аз имах щастието да стана свидетел на изгряването на звезди като Николай Гюзелев, Маргарита Лилова, Стефан Еленков и Галя Йончева. С Академичния хор изнасяхме много концерти в България, пътувахме в други страни, участвахме в международни конкурси и фестивали. Маестро Манолов беше грижовен като баща и ни учеше не само на музикална култура, но и на висока нравственост. От хора запазих приятелства за цял живот.

След университета бях (по разпределение!) преподавател по руски език в Смолян. Там преведох разкази на Варвара Карбовска за периодичния печат. Имах успех като млад учител, обичах учениците и изпитвах удовлетворение от работата с тях, но реших да се завърна в София и да се заема изцяло с преводна дейност като устен и писмен преводач. Така за кратко работих в Комитета за връзки с чужбина, където имах възможност да съпровождам и да общувам с интересни дейци на науката и културата, а след това и в Комитета по туризъм. Превеждах и на конкурсите за млади оперни звезди, на „Златния Орфей“ и др.

В цялостната ми преводаческа дейност съм се учила от много хора, продължавам да се уча и сега. Всеки ден! Винаги съм готова да попитам добрите съвети. Хубаво свойство на характера ми е, че съм любознателна и не умея да завиждам на успехите на другите. Моето кредо е: „обичам да обичам!“. Когато видя, че някой прави нещо много добре, радвам се, искрено му се възхищавам и се старая да се поуча от него.

В началото на моята практика на устен преводач няхах голям опит, но се справях добре благодарение на силната си памет и можех точно да възпроизвеждам доста големи текстове. Имах щастието да бъда на два или три международни форума с легендарната Надежда Лекарска и да наблюдавам с какво майсторство и финес тя възпроизвеждаше дълги речи и приветствия. Ние, младите тогава преводачки, я гледахме с възхищение и питахме: „Как го правите, другарко Лекарска?“ Отговаряше ни с усмивка: „Превеждам мисли, момичета, не думи!“

През 1967 г., когато работех в Комитета по туризъм, бях поканена от ЦК на БКП да превеждам при посещението на голяма съветска делегация, ръководена от Леонид Брежнев. Бях притеснена ще се справя ли с отговорната задача. Тогава се запознах с Милен Маринов. Роден в Москва и получил там инженерно образование, той владееше отлично руския език. Освен това бе невероятен ерудит, имаше познания в различни области и преводът му бе перфектен. Имаше какво да науча от него. До него се успокоих и всичко завърши благополучно. След това бях поканена за постоянна работа в отдел „Външна политика и международни връзки“ на ЦК на БКП. Няхах желание да отида там, защото мислех работата за скучна, а в Комитета по туризъм се занимавах с творчески задачи. Когато все пак по решение на ЦК на БКП назначението стана факт, разбрах собствената си заблуда – там работеха много интересни хора, висококвалифицирани професионалисти с голям опит и работата ми в този отдел бе за мен голяма школа.

Един от тези хора бе Веселин Измирлиев – умен, талантлив и неимоверно работлив. Не познавам друг човек, който за много кратко време е способен да извърши огромен обем работа без ни най-малко качеството да пострада. Бързината, с която работеше, бе смайваща. Той винаги бе затрупан с работа – като съветник непрекъснато трябваше да пише разни текстове и анализи. А с отличното владение на английски език правеше и сериозни преводи – от английски и на английски. Диапазонът на познанията му бе безкраен. Веско беше една ходеща енциклопедия. Като знаех огромната му заетост, позволявах си да потърся помощ от него по интересуващ ме въпрос, едва след като съм проверила всички познати ми източници на информация. Той веднага откликваше и ако не можеше сам да даде отговор на въпроса, насочваше ме къде точно да потърся. Когато превеждах от украински романа „Роксолана“, видях че авторът Павло Загребелни е допуснал грешка с имената на българските царе. Попитах Веско как да постъпя, не мога да променя авторския текст. Каза ми да сложа в текста на автора знака (sic)*, а под линия да дам уточнението.

Обичах, обичам и сега, да водя разговори с преводачи, превели от различни езици световни бестселъри. От много от тях съм запомнила добри съвети. От преводачката на Стринберг Теодора Джебарова: „Не можеш да направиш добър превод от чужд език, ако не познаваш добре родния“. От Сидер Флорин: „Съмнявай се и проверявай!“. От преводача на Лудвиг Фойербах Карл Сабитаев: „Творчеството на преводача е в рамките на автора“. От преводача на Умберто Еко Никола Иванов: „Помни, че розите имат бодли!“ и т.н.

Много интересни неща чух от голямата наша поетеса и преводачка Дора Габе, на която бях съседка. Сега съжалявам, че малко общувах с тази мъдра жена – покрай ежедневиите ангажименти и грижи не винаги се отзовавах на поканите ѝ да я посетя.

Имате ли своя дефиниция за превода? Какво е преводът за Вас, какво изпитвате докато превеждате?

Нямам своя дефиниция за превода. Но се опитвам да превода и непреводимото. Не винаги е възможно. За мен преводът е преди всичко отговорност. И едно специфично вълнение. В превода понякога съзирам сходство с математиката – и тук е нужно логическо мислене. Но при художествения превод само това не стига: за да предадеш вярно образа от единия език на другия е нужно художествено мислене. Когато превеждам художествен текст, обикновено се откъсвам от реалността и потъвам в друг свят. Понякога това помага да загърбиш битовите проблеми, да избягаш от делника, да се извисиш! А когато намеря точното решение, имам усещането, че леко се отлепвам от земята.

Корней Чуковски нарича художествения превод „високо изкуство“. А аз бих добавила, че негов връх е поетичният превод.

Кой от преводите Ви е доставил най-голямо удоволствие и защо и кой Ви е създал най-много проблеми?

С най-голямо удоволствие работих върху превода на книгата на Дмитрий Биков за Борис Пастернак. Творчеството и животът на Пастернак винаги са ме вълнували, а и книгата е много хубава. Талантливият Дмитрий Биков я е писал с любов. Затова когато издателство „Рива“ ми предложи да я превода, приех с радост. Поканих колегата Христо Попов да преведе стиховете в нея, но след доста размисли решихме да оставим да звучи словото на Пастернак, а в текста има достатъчно пояснения. Така с Христо Попов си поделихме текста на самия Биков...

Най-много затруднения срещнах при превода на „Роксолана“, тъй като авторът е разпрострял повествованието си върху твърде обширна география и трябваше да правя

справки за безброй топонимични наименования и за исторически личности от различни националности и епохи. Освен това в книгата имаше над сто цитата от корана, чиито съответствия на български не можех да намеря по никакъв начин. Наложих се да отида в Киев и да видя номерацията на сурите в ръкописа на автора Павло Загребелни. Голям шанс за преводача е личният контакт с автора.

Имах обаче проблем от друг характер с мемоарите на първата жена дипломат в света – Александра Колонтай. Започнах да превеждам през есента на 1976 г. тази изключително интересна книга, в която има и спомени на малката Александра от България. Бързах да завърша превода и да го предам в издателството преди да замина за езикова специализация в Москва и Киев. Съюзът на преводачите в България тогава реши да изпрати група преводачи от руски в различни съветски републики, за да се запознаят с литературите им и преводите да се извършват от националните езици, а не от руски. Аз избрах да отида в Украйна, за да съм по-близо до България, тъй като баща ми беше много болен. Точно когато групата трябваше да замине, баща ми почина. Аз заминах няколко дни след погребението му за Москва заедно с машинописния превод, за да го изчета и оттам да го изпратя на издателството в София. През деня ходех в Литературния институт „Максим Горки“, а вечер се прибирах в хотел „Русия“ и проверявах превода. Не се обаждах на никого от московските приятели – скърбях за баща си и работех. Но семейство близки приятели научили, че съм пристигнала и казаха, че не може да не видя „Ричард III“ с Михаил Улянов – знаеха, че в Москва винаги правех „театрален маратон“. Колкото и да отказвах заради траура, те не отстъпваха. Бяха взели билети на първия ред и Михаил Улянов размахваше червения плащ буквално пред очите ни. След спектакъла тръгнахме към хотела. Щом излязохме от подлеза пред „Русия“, озовахме се пред шпалир от военни, които преграждаха „Русия“. Поисках да мина и... в същия миг вдигнах очи към покрива: там сякаш се вееше червеният плащ на Улянов – хотелът беше в пламъци! Виеха пожарни коли, стълбите стигаха до към 12-ия етаж, а от горните етажи скачаха отчаяни хора! Гледката бе ужасяваща! Беше 24 февруари 1977 г., около 22 часа. С приятелите заобиколихме обградения от военните хотел откъм Москва река, към която гледаше моята стая. Там не се виждаха пламъци, а само дим. Казах, че на всяка цена трябва да намеря начин да проникна и да си взема превода (ключът от стаята беше у мен). От тази страна пред хотела бяха плътно наредени огромни камиони, покрити с брезент и между тях – войник с автомат. Видях, че отзад е отворена вратата на ресторанта. Помолих едно войниче да ме пусне да мина, но той тихичко каза, че ако ме пусне, него вече няма да го има. Обикаляхме дълго. Около 3 ч. съзрях, че между два камиона има малка пролука без войник, светкавично се шмугнах и през вратата на ресторанта стигнах до желязна аварийна стълба, широка около 30 см. С мокра кърпа на устата и с дебел кожух започнах да се изкачвам по нея към 8-ия етаж, където беше стаята ми. Беше тъмно, токът в хотела бе спрял и навсякъде се стелеше дим. Стигнах 8-ия етаж, димът в коридора беше още по-гъст и в непрогледната тъма успях да открия моята стая. Пъхнах ключа и отворих: стаята бе силно осветена отвън и на бюрото видях папката със 700-те машинописни страници. В гардероба имах дрехи, бижута и пари за няколкомесечна издръжка. Грабнах единствено превода и моментално побягнах обратно. По тясната стълба успях да сляза, да се провря между камионите и да стигна до смаяните приятели, които ме заведоха у тях. След два дни разрешиха на живите обитатели на хотела да си приберат вещите (при пожара загинаха много хора от различни страни, включително един български зам.-министър и служител в Министерството на външната търговия). Преди отпътуването ми от Москва за Киев, приятелите ми организираха в дома си голямо изпращане. Домакинът разказа пред много гости случая, като подчерта, че българската жена цени най-много

труда си: „Мария се изкачи с огромен риск до 8-ия етаж, за да вземе единствено своя превод!“

Преводът Ви на „Роксолана“ имаше голям успех. Разкажете за работата си над него?

Над този превод от украински език се трудих две години и положих много усилия, но мисля, че си струваше. Украинката, изкачила се на върха на Османската империя и властвала над 40 години, е възпята в много произведения на автори от различни националности, обаче писателят Павло Загребелни е очертал най-пълно образа на тази жена, а също и на епохата, защото е проучвал дълго турските архиви и е обосновал тезите си документално. Преводът ми бе възложен от Издателството на Отечествения фронт, но книгата бе отпечатана в Москва от издателство „Радуга“. Контролният редактор Лилия Хомутова и техническият редактор Елена Мишина от „Радуга“ изпратиха до директора Слав Караславов писмо с много похвали за превода. Мението им беше, че българският превод е по-добър от руския. По-късно се запознах с двете жени, които говореха български дори без акцент (едната е била говорител в московското радио). Романът беше преиздаван в много големи тиражи. Публикуван е без мое съгласие и в Интернет, но при сканирането е така обезобразен, че би трябвало да предявя претенции за причинени немоществени вреди. Поради това направих нов превод, който през 2012 година бе издаден от издателство „Емас“.

Преводът Ви на „Руската култура“ от акад. Дмитрий Лихачов заслужава адмирации и награда. Как се стигна до него, откъде дойде предложението и какви проблеми срещнахте при работата си над тази книга. На какво се стараехте да останете вярна?

Книгата „Руската култура“ видях у един приятел и го помолих да я прочета. Съдържанието ѝ и особено мъдрите послания на големия хуманист акад. Лихачов ме плениха и реших, че те трябва да стигнат до повече хора. Започнах да проучвам кое издателство би могло да издаде добре оформена полиграфски книга със 150 илюстрации. И отново приятел ме насочи към „Изток-Запад“. Отидох при директора г-н Любен Козарев и в случая преводът не ми беше възложен от издателството, а аз предложих на издателството да издаде книгата. Предложих още Издателството да кандидатства за финансова подкрепа от Института за превод в Москва и подготвих необходимите документи. Институтът за превод подкрепи частично скъпото издание, като парите се отпускат само за превод.

Над превода работих повече от три години. Отговорността бе голяма и влагах много усилия да предам еквивалентно на български мислите на автора във всички аспекти. Акад. Лихачов бе дал в края на книгата пояснителни бележки към отделните глави. Но се налагаше редица понятия и реалии от оригинала да бъдат обяснени в българския текст от преводача под линия. В частта за литературата имаше извънредно много цитати от произведения на руски писатели и беше нужно много време, за да се намерят съответствията им в официалните български издания, както и да се посочат имената на преводачите. Нужна беше и голяма прецизност. Преди всичко се стараех да остана вярна на духа на акад. Лихачов.

Какви изисквания постави руската страна, подпомогнала изданието? Кой е съставител на сборника, от кои години са статиите на акад. Лихачов – не във всички бележки в края на книгата е отбелязано къде са първите публикации на есетата му?

Изискването бе на всеки екземпляр да се постави логото на Института за превод и да се отбележи, че книгата е издадена с неговата финансова подкрепа.

Последното изречение в „Руската култура“ е: „Писах тази книга цял живот...“, което ми подсказва, че авторът е и съставител, тоест, Дмитрий Сергеевич Лихачов сам си е подбрал текстовете според основните идеи, които е искал да защити. Може би дори сам да е подготвил книгата за печат. (Д. С. умира на 30.09.1999 г., а първото издание на книгата излиза скоро след това).

Защо в книгата няма български предговор, в който да се разкаже за акад. Лихачов, за съдбата му и за неговите книги, излезли на български език, за преводите на неговите книги у нас? Това би показало и нашето отношение към този голям хуманист.

За Лихачов и от Лихачов в България има издадени вече много книги, показващи отношението на българите към този голям приятел на България. Проф. Донка Правдолюбова е съставила пълна библиография на всичко за и от него, включително поздравителни адреси, телеграми и др. Журналистката Калина Канева, която е била до акад. Лихачов при всички негови посещения в България и ги е документирала, издаде две огромни книги „Симетрия на времето“. Не смятам, че това луксозно издание се нуждае от предговор. В него са изложени основните идеи на Д. С. Лихачов.

До каква степен организационният Ви опит като председател на Съюза на преводачите в България Ви помагаше в работата на преводач?

Няма как да ми е помагал. По-скоро ми е пречил. Организационната работа и администрирането изяждат времето за творчество. През двата мандата на моето председателство водих много битки за решаване на важни не само за членовете на Съюза проблеми, а за цялата гилдия, като например за уреждане на статута на заклетите преводачи в България, а също за по-добро оценяване на преводаческия труд. За съжаление, през последните години в СПБ има деструктивни сили, които с действията си пречат както за развитието на организацията, така и за решаването на проблемите. Водят се безсмислени спорове, а не се върши полезна работа. След един продължителен спор на ръководено от мен заседание на Управителния съвет си позволих да кажа, че хората, които владеят много езици, трудно се разбират на един общ език. А нали една от основните мисии на нашата професия е, чрез добър превод да се постига разбирателство. Само че освен добри преводачи, нужно е да бъдем и добри хора.